

Ми претставува особена чест да се обратам по повод одбележувањето на 100-годишнината од првиот час на Филозофскиот факултет во Скопје.

„Во сегашниот живот се збрани луѓе со повеќекратни барања, желби, активности. Некои се разгневени од желбата за богатство и луксуз, други од љубовта кон моќта и доминацијата, или од лудата амбиција за слава.“ Што мислите, дали се овие зборови изречени деновиве или, ако не, на кое време се однесуваат? Пораката е безвременска, а зборовите што се однесуваат и на сегашноста, всушност, се изговорени од Јамблихус, пред околу 1800 години, голем филозоф, неоплатонист, од Сирија (Јамблихус, III до IV век).

Ако филозофијата е „потрага по вистината, ... нејзините прашања се посуштински од нејзините одговори, и секој одговор станува ново прашање“ (Карл Јасперс, „Пат до мудроста“, стр. 12), тогаш кои се филозофските прашања што, денес, мене ме преокупираат? Парафразирајќи го Ниче (преземено од писмото до Карл Фукс, јуни 1878 година), иако сè уште не се осмелувам да ја барам, за да дојдам до самата мудрост и да бидам филозоф, туку, како и порано, само им се восхитувам на филозофите, сепак ќе се обидам да проговорам на некои теми што ме преокупираат деновиве.

Централен поим околу кој ќе дискутирам, денес, е поимот еднаквост. Терминот еднаквост, кој означува квалитативна врска помеѓу група различни предмети, лица, процеси или околности, е во тесна врска со моралот и се смета за конститутивна одлика на правдата. Универзалната декларација за човековите права на ООН вели, во член 1: „Сите човечки суштества се раѓаат слободни и еднакви по достоинство и права“.

Тесно поврзан концепт со терминот еднаквост е концептот почит. Сеприсутноста и значењето на почитта и самопочитта во секојдневниот живот, во голема мера, објаснуваат зошто филозофите, особено во моралната и политичката филозофија, се заинтересирани за овие два концепта. Тие, почитта и самопочитта, ги наоѓаме во мноштво филозофски контексти, вклучувајќи дискусии за правда и еднаквост, неправда и угнетување, автономија и агенција (во смисла на капацитет, услов или состојба на дејствување или

вршење моќ), морални и политички права и должности, морална мотивација и морален развој, културна разновидност и толеранција, казни и политичко насилство. Иако постои широк спектар на работи што заслужуваат почит, современиот филозофски интерес за почитта, во најголемиот дел, е насочен кон почитувањето на лицата, на идејата дека сите лица треба да се третираат со почит, едноставно, затоа што тие се лица. Почитта кон лицата е централен концепт во многу етички теории; некои теории ја третираат почитта како суштина на моралот и темел на сите други морални должности и обврски. Овој фокус му должи многу на германскиот филозоф од 18 век, Имануел Кант, кој тврди дека „сите и само лицата (т. е. рационалните автономни агенти) и моралниот закон што тие автономно го донесуваат се соодветни објекти на морално најзначајниот став за почит“.

Терминот демократија подразбира метод на групно одлучување, кој се карактеризира со еднаквост на двете: и на учесниците во одлучувањето и на процесите на одлучување. Филозофите и мислителите (од дамнешно време до денешни дни) укажуваат на аргументите во корист на и против демократијата. Деталниот опис на овие аргументи ќе го оставам за друго време, а тука, накусо, ќе спомнеме некои од нив. Според некои мислителите, демократијата има предност затоа што ги принудува носителите на одлуки да ги земаат предвид интересите, правата и мислењата на повеќето луѓе во општеството. Од друга страна, некои мислителите објаснуваат дека во демократските општества, демократскиот процес на одлучување има тенденција да ја истакне важноста на изборната победа на сметка на стручноста што е неопходна за правилно управување со општество. Други укажуваат дека граѓаните, не само што не се информирани за политиките туку дури тие се честопати и апатични, што остава простор, посебни интересни групи да го контролираат однесувањето на политичарите и да ја користат државата за свои ограничени цели. Тоа доведе, дури и во високоразвиените демократии, до појавата што се именува како „заробена држава“, што подразбира партизација на политичките и економските институции во една држава.

Демократијата е тесно поврзана со друга научна дисциплина позната како теорија на социјален избор, која ги проучува процесите на одлучување, колективните одлуки, групирањето на одделните одлуки во колективна одлука. Теоријата на социјален избор е богата со длабоки резултати. Ќе спомнам еден таков. Да претпоставиме дека, во една

група или општество, треба да се избере меѓу повеќе алтернативи. Понатаму, дека секоја индивидуа ги соопштува своите приоритети (желби). Социјален (или групен) приоритет подразбира приоритет што ги акумулира, на некаков начин, според некое правило, сите приоритети на индивидуите. Теоремата за невозможност на Ароу (Arrow 1951/1963) вели дека не постои правило за групирање на одделните приоритети што задоволува пет прифатливи аксиоми (тие се премногу технички и нема да ги дискутирам сега). Петтиот аксиом означува дека во групата не постои диктатор, со други зборови, не постои индивидуа која секогаш го одредува групниот (социјалниот) приоритет, без оглед на приоритетите на другите индивидуи. Теоремата зборува за фундаменталните проблеми што постојат при процесите на одлучување, гласање. Теоремата на Ароу имаше (и сè уште има) големо влијание во економијата и филозофијата. Либералниот парадокс (Sen 1970) покажува дека секое правило на социјален избор задоволува најмногу едно од следниве две својства, колективна ефикасност и индивидуална слобода, но никогаш обете. Денес, повеќето теоретичари на социјалниот избор ги надминаа раните негативни толкувања на теоремата на Ароу и се заинтересирани за компромисите вклучени во наоѓањето задоволителни процедури за носење одлуки.

Историјата на сонувањето содржи примери што покажуваат како сонувачите доаѓаат до ново разбирање за себе и за светот што ги опкружува. Во „Расправа за методите“ (1637), Рене Декарт истакнува дека сонот од 1619 година ги донесе „темелите на една чудесна наука“ (тоа што подоцна ќе стане модерна природна филозофија). Димитриј Менделеев, со сонот од 1869 година, доаѓа до периодичниот систем на елементите. Во едно писмо од 1912 година, Давид Херберт Лоренс опишува како соништата се фокусираат и му даваат насока на неговото свесно спознание: „никогаш не можам да одлучам дали моите соништа се резултат на моите мисли или моите мисли се резултат на моите соништа“. Сонот за куќата, на Карл Јунг му ја донесе идејата за „колективното несвесно“, еден од најважните концепти за модерната теорија на сонот. За време на неговото патување во САД, со неговиот ментор Сигмунд Фројд, во 1909 година, Јунг сонувал дека се движи надолу, низ последователните катови на една куќа. Јунг не се сомнева дека куќата ја симболизира неговата психа. Колку подлабоко оди толку повеќе копа под своето индивидуално јас и е поблиску до нешто „од потполно безлична природа што лежи во основата на таа психа“.

Во „Метафизика на моралот“ (1797), Кант вели: „човечкото суштество што се смета за личност, т. е. како субјект на морално-практична причина, е возвишено над секоја цена ... како цел самата по себе тоа поседува достоинство со кое постигнува почит кон себеси од сите други суштества во светот“ (ММ, 6: 434–435). Сонот за ЕУ, би сакал, за нас, Македонците, посебен народ со повеќеveковна традиција, народ што твори, пее, жали, но и сонува, на македонски јазик, веќе со векови, во и надвор од територијата на нашата држава, да се реализира, ако воопшто се реализира, само достоинствено, оти само така ќе постигнеме „почит кон себеси од сите други суштества во светот“.

Ви благодарам за вниманието.

Во Скопје,

16 декември 2020 година